

“Ik heb altijd gevaren op levenslust”

Carolyn Nagtzaam over het onderwijs in haar hoofd

Geert Bors

t. Op niet bij de pakken neerzitten.”

d en de ziekte in haar lijf

Ook ver buiten Jenaplan staat Carolyn Nagtzaam bekend om de bijzondere relatie tot haar kleuters. Warm, maar met hoge eisen. Een groep waarin ieder kind verantwoordelijkheid draagt voor de hele groep. Een lokaal waarin de wereld echt binnenkomt en de ervaringen diep zijn. Terwijl ze met haar zus Ingrid aan de slag ging om haar rijke onderwijspraktijk eens op papier te zetten en overdraagbaar te maken, werd ze ziek. Inmiddels weet ze dat de prognoses niet goed zijn. “‘Ook al lig jij in het ziekenhuis, jij blijft mijn echte juf’, zei een kleuter tegen me.”

We maken een nummer over Jenaplan en identiteit, met als werktitel een projectthema dat ik in de stamgroep van mijn kleuterdochter zag: ‘Dit ben ik’. Eigenlijk is dat de grote vraag die ik je wil stellen: wie ben jij, in relatie tot Jenaplan. Laten we beginnen bij het begin: wat trok jou naar het onderwijs?

“Na de mavo moest ik gaan kiezen wat ik wilde gaan doen. Tja, ik was vijftien, een jonge leerling – zelf nog een kind. Mijn ouders zeiden: ‘Ga maar naar de kleuterleidersopleiding of naar de kinder- en jeugdverzorging.’ Ik wist amper het verschil en heb me bij allebei aangemeld. Bij de KLOS werd ik als eerste aangenomen, dus toen ben ik dat maar gaan doen. En zo stond ik op mijn vijftiende voor een klas met dertig kleuters. Ik wist niet wat me overkwam. Maar drie jaar later, was ik enorm gegroeid en vond ik het heel leuk. Ik wist wel één ding: de praktijk was geweldig, maar zoals het onderwijs me aangeleerd werd, vond ik vreselijk. Die werkbladen, die ontwikkelingsmaterialen. Ik was meer van de wereld om je heen.”

En toen dus de praktijk in.

“Ja, in januari 1980. Eerst een baan voor een half jaar, op een school waar groep 1 en 2 gescheiden waren. Ik stond bij de jongsten en de hoofdleidster deed wat nu groep 2 heet. Heel gestructureerd allemaal. ‘s Morgens een werkje, ‘s middags kiezen. Ik had er mijn vraagtekens bij. Ik begreep niet waarom je die groepen zou willen scheiden of waarom de kinderen geen eigen keuzes mochten maken, maar ik begon net en deed het dus maar. In augustus kreeg ik – op een andere school – mijn eerste eigen groep. We zaten in barakken, weg van al te controlerende ogen, dus ik dacht: nu kan het op mijn manier. Ik ben de huishoek gaan inrichten en kreeg wel eens meewarige blikken over de doeken, de draden op het plafond, de bonte kermis. Na een poos kwam er iemand van de gemeente een uur kijken of je een vast contract mocht krijgen. En diegene vond het helemaal leuk wat ik deed. ‘Zie je?’, dacht ik: En ik merkte dat ik kon uitleggen waarom ik de dingen deed zoals ik ze deed.

De juf – zelf amper kind-af – vond haar stem, haar legitimering?

“Zeker. Door de jaren heen is dat altijd een ijkpunt gebleven: kunnen uitleggen waarom je doet wat je doet.

En een ander inzicht: dat het ook nodig is om dat goed te kunnen, zeker aan mensen die heel traditioneel werken. Je moet het gezichtspunt van de ander kunnen innemen. Zo heb ik ooit – toen de eerste computers in de klas kwamen en ik voor dat geld liever alternatief buitenmateriaal had – een inspecteur uitgenodigd in mijn stamgroep, om te laten zien waarom mijn prioriteiten elders lagen dan bij een computer, waarmee je destijds weinig meer kon in de onderbouw dan een gezelschapspelletje spelen. Over remedial teaching heb ik een soortgelijke discussie gevoerd. Destijds werden kinderen uit de groep gehaald om in een kamertje tot in den treure met een bepaald ontwikkelingsmateriaal aan de gang te gaan. Ik wilde dat kinderen die extra ondersteuning nodig hadden dat in de groep kregen. Daar ben ik pal voor gaan staan en dat is ook gelukt. Weet je, die legitimering... Eigenlijk had ik al best een compleet beeld in mijn hoofd van wat ik wilde met onderwijs. Een set ijkpunten, die ik aanvulde met nieuwe inzichten of inspiratiebronnen. De basis was heel simpel: uitgaan van de kinderen en hun ontwikkeling.”

Uitgaan van de kinderen en hun ontwikkeling. Dat is vast wat iedere kleuterjuf – ook toen – zou willen onderschrijven. Hoe ziet zo’n ‘simpele basis’ er uit als je hem naar de praktijk vertaalt?

“Voorbeeld: het is tijd om te gaan afronden en de juf zegt: ‘Jullie moeten alles terugzetten op de vaste plek.’ Ik denk dan: nee, laat kinderen de materialen terugzetten op zo’n manier dat ze niet uit de kast vallen. Dan bied je een uitdaging in plaats van een opdracht. Als je de weg maar blijft plaveien, leren ze het waarom niet te doorzien. Door ze het zelf te laten ontdekken, wel. Dan snappen ze dat het mis kan gaan, als ze het niet handig doen. Dan ontstaan er natuurlijke consequenties aan hun handelen. Dus ik vind het belangrijk dat het servies in de huishoek opgeruimd wordt. Niet precies op dezelfde plek, maar wel in de kast. En bijvoorbeeld niet in of op de haard, want daar hoort het niet. Dat is een andere manier van denken.”

Is dat ook wie je altijd al was: lekker dwars denkend, maar wel met een duidelijk geijkte kompasnaald?

“Ik heb zelf altijd gezegd dat ik geen vreselijke puber was, maar als je mijn zus Ingrid ernaar vraagt, zal zij het

tegendeel beweren. Zij is tien jaar jonger en heeft mij heel anders ervaren. Ja, dus, het zat er al wel. Ik heb altijd tegen systemen aangeschopt. Op mijn zeventiende ben ik zelfstandig gaan wonen en zat ik tot over mijn oren in de linkse kraakbeweging. Met kerst vond ik het leuk om thuis de elpee met 'Redt Jezus uit de goot' van Robert Long op te zetten. Als mijn ouders iets over vrouwen zeiden, was daar meteen de feministe in mij."

Je hebt inspiratie geput uit OGO, EGO, Reggio Emilia en daarvan elementen geïntegreerd in jouw onderwijs. Wat maakt jouw stamgroep uiteindelijk toch Jenaplan?

"Voor mij geven de vier basisactiviteiten veel inbedding aan het onderwijs: gesprek, spel, werk en viering. Ik kwam uit het OGO-onderwijs en had daar al heel veel moois geleerd, maar ik wilde me nog meer gaan toespitsen om helemaal te gaan werken vanuit de kinderen – hun wereldbeeld, hun blik, hun interesses, hun zoektochten. Daarvoor bood Jenaplan mooie aanvullingen. Ik was meteen ook gegrepen door de basisprincipes: twintig prachtige uitgangspunten voor onderwijs, opvoeding en leven. Het begint al goed: 'Elk mens is uniek; zo is er maar een. Daarom heeft ieder kind en elke volwassene een onvervangbare waarde.' Yes, dat is het. Wereldoriëntatie is wat de levensechtheid van mijn lokaal, met al die hoeken en hoekjes bepaalt: kinderen mogen

leren en leven met hún echte vragen uit hún echte wereld. En die wereld is dichtbij: hoe zit een fiets in elkaar, hoe groeit gras, waarom moet ik mijn jas aan de kapstok hangen? Kijk naar wat er speelt bij kinderen en maak daar je onderwijs van."

Waar begint voor jou een onderwijsjaar met jouw groep?

"Met van de groep een echte groep te maken. Daar besteed ik heel veel tijd en aandacht aan. De groep, dat zijn wij. Het motto van de Japanse leerkracht Kanamori, huldig ik al jaren: als één kind niet gelukkig is, is niemand gelukkig. En aan het begin van het jaar vind ik dat extra belangrijk. Ik speel dan in op alles wat ik zie: een kind dat niet geaccepteerd wordt, wrijving, pesten. Het wordt allemaal besproken. Niet oordelend, maar luisterend. Soms vat ik samen wat ik hoor, soms vraag ik of ze een tip van me willen.

Het gaat mij erom dat de groep verantwoordelijkheid voelt voor ieder individu, dat ze zelf met oplossingen komen voor dingen waar ze tegenaan lopen en hun eigen inbreng hebben in wat ze willen leren. Vanuit die basis kun je alles met zo'n groep doen. Als we naar buiten gaan, zeg ik: 'Je loopt niet te ver voor of achter me, want ik wil je kunnen zien en zo raken we elkaar niet kwijt.' Daarmee geef je ze vrijheid binnen duidelijke grenzen. Geen moet-dingen, maar inzicht-dingen. En iedereen

heeft een maatje. Als ik dan wil weten of iedereen er is, hoef ik alleen maar te zeggen: 'Ga maar bij je maatje staan en kijk of iedereen er is. Niemand mist z'n maatje? Oké, dan gaan we.' Met die simpele regels, die verantwoordelijkheid en vertrouwen geven, kan ik bijvoorbeeld in mijn eentje met dertig kleuters naar de Jeroen Bosch-tentoonstelling in de stad."

Als jij de hoeken, de activiteiten, je sociale inzichten zo presenteert, hoor ik hoe alles in elkaar grijpt. Hoe subtiel en creatief de materialen hun invloed hebben, hoe overal een redenering achter zit. Het duizelt me.

"Dat heb ik vaker gehoord. Ik ben geen theoreticus, maar een doener. Als ik werk, dan stroomt mijn pedagogiek zó uit mijn vingers. Ik denk na in het doen. Maar moet ik het op papier zetten, dan raakt mijn hoofd op slot. Ik heb veel verzoeken gehad om te komen kijken in mijn klas. Dat vind ik vaak heel belastend voor de kinderen. En steeds mijn verhaal doen, kostte ook veel tijd.

Mijn zus Ingrid was inmiddels enkele jaren bezig met het onderzoeken en omschrijven van kindgericht werken. Met Anite van Oijen heeft zij dat uitgewerkt tot de 'Tien Ankers voor Kindgericht Werken'. Dat is er voor ieder kind van 0 tot 13 jaar. Maar toen zij de onderbouw in beeld

gingen brengen en bij mij in de groep kwamen, werd mij eigenlijk veel helderder hoe ik het altijd al doe. We trekken samen op, maar ik ben zelf voor een stuk uitgevallen, omdat ik ziek ben geworden toen we net bezig waren."

Veel mensen weten dat je ziek bent. Hoe gaat het met je?

"Ik heb maagkanker. Ik merkte in het voorjaar dat er iets mis was, omdat ik niet meer kon eten. Telkens als de artsen me twee scenario's voorhielden, ging ik uit van het beste: het is een ontsteking, geen kanker. Het is een goedaardige variant, niet kwaadaardig. Het is een traag groeiende variant, geen agressieve. Maar het is een agressieve kwaadaardige vorm, met uitzaaiingen. Ik krijg morgen een scan of ik geopereerd kan worden. Als dat zo is, is dat levensverlengend, niet genezend. Telkens als ik een chemo gehad heb, ben ik een paar weken gevloerd. Daarna gaat het wel weer even. Maar ik ben geneigd om over mijn grenzen te gaan. Dat merk ik dan, omdat ik ga trillen of misselijk wordt. Dan voel ik de chemo nog."

Nu en tijdens de NJPV-conferentie vorige week zit je in zo'n betere fase. Hoe kijk je terug op de conferentie?

"Ik heb daar mijn rustuurtjes wel gepakt, hoor. Maar ik vond het ook fijn om ondergedompeld te zijn. Tegelijk

was dat ook moeilijk. Ik weet niet of dit de laatste keer was. Ik heb een prognose gekregen van drie maanden tot een jaar. Het misschien-afschied-nemen van mensen viel me zwaar. Ik denk dat de conferentie inhoudelijk goed was: met de goed geoliede machine hebben we de blik stevig op Jenaplan gericht. Maar we hebben als organiserende werkgroep ons ook de kritieken ter harte genomen.”

Je hebt je levenswerk gemaakt van de start van het schoolleven van kinderen. Het goede handelen stroomt uit je vingers, vertel je. Helpt die doorvoelde praktijk van denken-in-het-doen je nu je geconfronteerd wordt met de andere kant?

“Dat weet ik niet. Ik ben iemand die zin heeft in het leven. Ik wil blijven leven. Als ik kan, ga ik naar mijn werk. Ik mis het enorm. Ik huil veel, ook wel als ik daar ben. Bij de conferentie kreeg ik een boel complimenten: ‘Goh, wat moet er toch veel in jouw hoofd zitten.’ Maar

je weet niet wat er door mijn hoofd gaat. Ik heb altijd gevaren op levenslust, op niet bij de pakken neerzitten. Maar nu moet ik denken: heb ik nog twee dagen? Drie maanden? Een jaar? Het maakt me heel angstig. Ik ben slecht in loslaten en afscheid nemen. Dat had ik op school al, als er weer een stoet kleuters naar de middenbouw vertrok.

Ik heb een tijd geleden terneergeslagen bij mijn arts gezeten en me hardop afgevraagd of ik te veel gemompd heb, te negatief gedacht heb, waardoor ik mijn gezondheid heb ondermijnd. ‘Hou onmiddellijk op met die zelfkwellig’, zei hij: ‘Het is domweg een verkeerde celdeling. Daar kan jij niks aan doen.’

In die zin was de conferentie ook confronterend: er speelde van alles aan pijn en verdriet in onze werkgroep, rondom kinderen, leven en dood. En als Leo Bormans dan stelt dat je ziek wordt, als je niet goed genoeg voor je fysieke en mentale gezondheid zorgt. En als er dan een dia komt met als een van de vijf dingen om gelukkig

Een kijkje in Carolyns keuken

Carolyns jaren dertighuis is ingericht in de stijl van de *fifties*. Klassieke filmposters aan de muren. De stoelen, tafels, lampen en frutsels scheppen een sfeer, uit een tijd die Carolyn zelf niet heeft meegemaakt en die wat wegheeft van het cafetaria uit *Happy Days*. In de Amerikaanse keuken met bijpassende kastjes en keukenblad staat een grote blauwe koelkast met rondingen als van een Chevrolet uit vroeger tijden. “Het is een moderne koelkast met een ouderwetse look”, verraaft Carolyn. “Die daar buiten, is echt oud. Maar die vratt stroom. Dat was een te hoge prijs om te betalen voor authenticiteit.”

Zo ongemerkt als haar inrichting het gemoed verlicht, zo ziet ook Carolyns klaslokaal op

Jenaplanschool Antonius Abt eruit. Maar maak niet de fout te denken dat het hier gaat om uiterlijkheden. Aan de hand van een paar powerpoint-presentaties laat Carolyn zien dat Peter Petersens ‘vorm volgt functie’ weerklinkt in al haar keuzes. Van de sfeervol ingerichte huishoek tot de bouwhoek en de ontwerphoek. Een paar voorbeelden:

Expressiehoek: “In mijn groep geen dertig dezelfde paddenstoelen. Kinderen bepalen zelf wat ze willen maken over de herfst. Bij expressie is bij mij het daadwerkelijk maken van iets de allerlaatste stap. Ik vind het belangrijk om eerst onderzoekend en ervarend de diepte in te gaan. Dus als iemand de staf van Sinterklaas wil maken, gaan we eerst

plaatjes van staffen zoeken. Hoe hoog zijn ze, hoe w... Dan gaan de kinderen er... maken – dat doen ze e... het allerlaatst maak je j... ook klokken uit elkaar g... op de lichtbak gelegd o... hoe die nerven nou lopp... ziet kinderen daarna ga... tekenen of kleien met e... ervaringskennis. De resu... hun gedetailleerdheid.”

Bouwhoek: “Hier wordt... en echte stenen. Bijvoor... als ‘Dit ben ik’, waar je j... leggen in stenen of een

te worden: Wacht niet tot je kanker hebt. Ja, dan is het wom! De tranen over mijn wangen, mijn zus en anderen die me beetpakken.”

Die siddering voelden veel mensen in de zaal met je mee. Hoe is het als je op school komt? Hoe ga je ermee om met je kinderen?

“Mijn vriend vond het in het begin moeilijk dat ik ging werken, maar hij ziet nu dat het mij juist heel veel geeft. Als ik het speelplein opkom en kinderen naar me toe rennen en goudeerlijk zeggen: ‘Hé, ben jij nog niet dood?’, dan lig ik dubbel. ‘Nee, jongens, ik leef nog.’ Ik heb kinderen betrokken in het proces. Ik heb ze uitgelegd wat kanker is. In een boek heb ik de maag aangewezen, hoe het allemaal loopt in je lijf. Ik heb mijn sonde en de spuit waarmee ik voedsel binnen krijg laten zien. Dat gaatje in mijn buik vonden ze fascinerend.

De tweede keer dat ik kwam, was ik kaal. Ik had mijn pruik op, maar had ook een tas voor theaterpruiken

meegenomen en we hebben uiteindelijk bepaald dat de pruik die ik op had toch de beste was. De groep moest lachen, toen ik mijn kleine stekeltjes liet zien. Maar het meisje naast me zei: ‘Ik vind het ook zielig voor jou.’ Op een dag kwam Ingrid de klas in en omdat wij een beetje dezelfde stem hebben, draaiden de kinderen zich om: ‘Carolyn! O nee, jij hebt geen pruik.’

Eén kind zei: ‘Ook al lig jij in het ziekenhuis, jij blijft mijn echte juf.’ Dat was zo’n mooie uitspraak. Ik vind het belangrijk dat ik dit met hen kan delen, want ja, ook de dood hoort bij het leven. Het heeft indruk gemaakt op de groep: ik ben hun juf en ik ben opeens bijna nooit meer op school. Het is goed om daarover met hen te kunnen praten, op een manier die bij hen past.”

Dit gesprek vond plaats op 8 november. Bij het ter perse gaan van dit nummer heeft Carolyn de genoemde operatie achter de rug en zijn er, naar omstandigheden, opbeurende uitslagen.

ken. Hoe zien ze eruit, werkt die krul bovenin? en eigen ontwerp n paar keer. En pas op e staf. Zo hebben we gehaald en bladeren m echt te ontdekken en en waarom. Je an schilderen of cht begrip en echte altaten zijn prachtig in

gewerkt met echt hout beeld in een project e silhouet kunt laten toren kunt bouwen

zo hoog als jezelf. Als een paar kinderen een huis gebouwd hebben met vier muren, kan ik opmerken: ‘En wat zou er gebeuren als het gaat regenen? Hoe zou je dat kunnen oplossen?’ Het gaat er niet om kinderen mijn opdrachten te geven, maar ze een uitdaging te geven waardoor het in henzelf gaat borrelen. Dan neem je het kind serieus.”

Ontdekhoeke: “In de ontdekhoeke kan ieder kind zijn eigen vragen onderzoeken. Je leert door te vragen en met het zoeken naar antwoorden, kom je op weer nieuwe, betere, diepere vragen. Hier vind je spiegels, lichtbakken, van alles om jouw eigen leervragen te vinden en beantwoorden. Onder al mijn onderwijs ligt de overtuiging dat kinderen toegerust zijn

voor hun eigen ontwikkeling. Ik ga uit van het competente kind: kinderen kunnen echt heel veel zelf. Ik houd kinderen vaak mijn hand voor: ‘jij bent de duim, je weet en kunt al veel. Als iets je niet lukt, dan zoek je hulp bij drie andere kinderen – de vingers. De juf of de ouder is de pink, de kleinste van de vingers: als je zelf geprobeerd hebt én de hulp van drie kinderen hebt gevraagd en het lukt nog niet, dan mag je naar een groot mens komen. Dat is geen trucje, maar een leidraad naar vertrouwen in je eigen zoektocht en daarmee naar het bouwen aan je eigen identiteit.”

Veel van Carolyns inzichten zijn vervat in de tien ankers voor kindgericht onderwijs. Voor meer informatie: www.hetkanvoorhetkind.nl